

Naděje, Láska, Víra, Dobrá vůle aneb Kam za ptáky na exkurzi

Třeboňsko je kouzelná část naší země mimořádného historického, krajinářského i přírodovědného významu. Přitom jde o oblast, která byla podle slov krajinných ekologů člověkem doslova vyvzdorována na přírodě. Šlo totiž o lesnaté, zamokřené a málo schůdné území, až do středověku součást nedotknutého hraničního hvozdů. Od středověku byla ale lidmi intenzivně přetvářena, a nakonec výrazně přeměněna, přesto však vykazuje stále vysoký stupeň přirozenosti a biologické rovnováhy. V Čechách není druhé podobné oblasti.

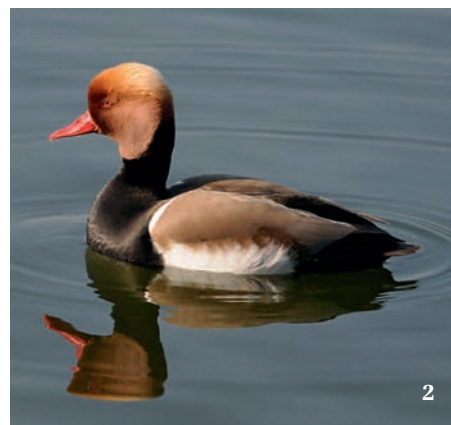
Pro zájemce o ornitologii mají rozhodně největší atraktivitu nejrůznější typy mokřadů, a především rybníky. První byly zakládány již za vlády Karla IV., největšího rozmachu dosáhlo budování rybníků v 15. a 16. století. Známá jsou z tohoto hlediska jména Štěpánka Netolického a jeho pokračovatele Jakuba Krčína z Jelčan, kteří přestavěli celou síť toků v zamokřené krajině kolem řeky Lužnice a vytvořili umělý systém rybníků, který se po několika staletích již jako umělý nezdá. Podstatně méně je znám další rybníkář, Mikuláš Rutharda z Malešova, zakladatel např. Chlumské rybníční soustavy.

Pro naši exkurzi byla vybrána jedna z rybníčních soustav, Nadějská – komplex nádrží střední velikosti s největším rybníkem Naděje (69 ha, obr. 1). Návštěvníka ale jistě upoutají i další půvabné názvy – Víra, Láska, Dobrá vůle... Pro ornitologa nejsou důležité jen rybníky, ale i hráze prostlé staletými duby, které rovněž hostí specifické ptačí společenstvo. Totéž platí pro lesy přiléhající těsně k celé sou-

stavě. Na mokřých stanovištích jde hlavně o zamokřené bory a borové smrčiny, na sušších o suché a svěží bory.

Trasa povede po rybníčních hrázích, z nichž máme dokonalý výhled na hladiny nádrží. Nejlepší je absolvovat ji pěšky s mnoha zastávkami, stejně tak je ale možné jet na kole. Místy si můžete sednout i k odpočinku nebo k delšímu pozorování na lavičku. Jde o pohodlnou cestu bez převýšení, kterou lze absolvovat i s dětmi. Je vhodné počítat s tím, že na této rybníční soustavě můžeme strávit celý den a stále je co pozorovat.

Na vodní hladině nejvíce upoutají především vrubozobí (Anseriformes). Asi nejvzácnějším hnízdícím druhem je zrzohlávka rudozobá (*Netta rufina*, obr. 2), která je z celého Třeboňska nejhojnější právě na této soustavě a nejraději hnízdí na vybudovaných ostrůvcích. Samce s nápadně světle rezavou hlavou a červeným zobákem mezi kachnami nepřehlédnete. A přijdeme-li na rybníky v časném jaru, kdy se zrzohlávky zdržují v hejnech, asi nás

poněkud udiví, že v nich zhruba dvojnásobně převažují samci. Další zajímavou kachnou je hohol severní (*Bucephala clangula*, obr. 3), původem severský druh, který začal na území naší republiky hnízdit právě na Třeboňsku v r. 1960. Využívá dutiny stromů, často v dubech na hrázích, ochotně ale přijímá i velké hnízdní budky, které dosud na hrázích ještě místy visí. S jejich vyvěšováním se ale muselo skončit. Naučily se je vybírat kuny lesní (*Martes martes*) a populaci hohola začaly decimovat. Samozřejmostí je pozorování kachny divoké (*Anas platyrhynchos*) a dvou potápi-

- 1 Nadějská rybníční soustava. Zleva v horní řadě Víra, Láska, Naděje, Rod, dole Dobrá vůle, Skutek a Strakatý
- 2 Zrzohlávka rudozobá (*Netta rufina*) se na Třeboňsku vyskytuje nejhojněji právě na Nadějské soustavě. Samec je jednou z nejkrásněji zbarvených kachen.
- 3 Hohol severní (*Bucephala clangula*) zahnízdil poprvé v České republice na Třeboňsku. Jako jeden z mála druhů kachen hnízdí ve stromových dutinách.
- 4 Chřástal vodní (*Rallus aquaticus*) – běžný druh litorálních porostů, jehož ale spíše uslyšíme, než uvidíme.
- 5 Rybák obecný (*Sterna hirundo*) – elegantní letec lovíci kořist střemhlavým pádem na hladinu. Nepočetně hnízdí na ostrůvcích Nadějských rybníků.
- 6 Kvakoš noční (*Nycticorax nycticorax*) v současnosti na Nadějské soustavě sice již nehnízdí, pravidelně zde ale loví.
- 7 Orel mořský (*Haliaeetus albicilla*) je skutečným symbolem Třeboňska, mimo jiné proto, že poprvé znovu u nás zahnízdil právě v této oblasti.

vých druhů, poláka velkého (*Aythya ferina*) a p. chocholačky (*A. fuligula*), které zde představují dominantní druhy. V době vodění mláďat nás nesmí překvapit, že se v hejniku mláďat voděných třeba samicí poláka velkého objeví několik mláďat chocholačky (poznají se snadno, protože jsou celá černá) nebo i zrzohlávky. Tyto druhy totiž nezřídka kladou vejce do cizích hnízd (říká se tomu hnízdění parazitismus) a výsledkem jsou pak smíšené rodinky. Pozorněji musíme vyhledat i další poměrně běžnou kachnu, kopřivku obecnou (*Mareca strepera*), protože obě její pohlaví jsou při

zběžném pohledu podobná samicí kachny divoké. Je škoda, že se již zřejmě nesetkáme s hnízdícími čírkami, č. obecnou (*Anas crecca*) a č. modrou (*Spatula querquedula*), ani se lžičákem pestrým (*Spatula clypeata*), tyto hnízdící druhy silně ubyly v celé ČR. Pozorovat je můžeme i nadále, spíše ale během jarního a podzimního tahu. Pravidelně hnízdícím druhem je husa velká (*Anser anser*), jejíž rodinný průvod na vodě vedený samicí vždy uzavírá samec, který je schopen rodinu intenzivně bránit. I husa velká hnízdí na této rybníční soustavě nejraději na ostrůvcích nebo jiných deponiích. Určitě se v hnízdí době vyskytne též rodina labutí velkých (*Cygnus olor*) a zpravidla i několik desítek nehnízdících nebo mladých ptáků tohoto druhu. Stále přibývají i krásně vybarvené husice liščí (*Tadorna tadorna*) hnízdící v zemních děrách, někdy ale jen pod keři. V současnosti by nás neměla udivit ani další barevná husice, h. nilská (*Alopochen aegyptiaca*), původem z Afriky, introdukovaná do Velké Británie již v 17. století. K nám se dostala ze západní Evropy teprve v r. 2008 a je nejrychlejší se šířícím nepůvodním (snad i invazním) druhem.

Mezi vrubozobé ale nepatří rovněž dosti početná lyska černá (*Fulica atra*), jak si asi většina lidí myslí, ani méně častá slípka zelenonohá (*Gallinula chloropus*), oba druhy řadíme mezi krátkokřídlé (Gruiformes). Mezi ně patří i chřástali, z nichž spíše uslyšíme, než uvidíme, chřástala vodního (*Rallus aquaticus*, obr. 4) – pokud se z pobřežní vegetace ozve něco jako kvíčení selete, je to právě hlas chřástala. A protože litorální porosty jsou nejvíce vyvinuty na rybníku Rod, stane se tak nejspíše právě

tam. Je škoda, že nedávno zanikla na Rodu několikatisícová kolonie racka chechtavého (*Chroicocephalus ridibundus*), stejně se tam ale jednotliví ptáci pravidelně zdržují, takže o ně nepříjeme. Totéž platí pro elegantního letce a šikovného lovce rybek (loví střemhlavým pádem z výšky na hladinu) rybáka obecného (*Sterna hirundo*, obr. 5), který občas zahnízdí i na některém z nepříliš zarostlých ostrůvků. Rybník Rod je jakožto přírodní rezervace zajímavý tím, že se v něm nehošpodaří běžným rybářským způsobem – nehnojí se, ryby se nepřikrmují, rybí obsádka je velmi nízká a vyskytuje se zde množství plevelných rybek, což vytváří dobrou potravní bázi pro mnohé ptačí druhy. Voda je díky tomu podstatně čistější a průhlednější než v běžně obhospodařovaných rybnících, a proto se tam v mnohem větších počtech shromažďují také potápky a potápivé kachny, které sem přivádějí i svá mláďata. Z potápek je to především p. malá (*Tachybaptus ruficollis*) a p. roháč (*Podiceps cristatus*), která hnízdí v kolonii až několika desítek párů i na rybníku Skutek. Škoda, že se zánikem kolonie racků na Rodu zaniklo hnízdiště potápky černokrké (*P. nigricollis*), která je na existenci racčích kolonií hodně závislá. Přesto se zde i tato potápka může vyskytnout. Rybník Rod je zajímavý i proto, že ve východní části přechází v rašeliniště s olšinou, z jehož tůňek se dlouho do léta ozývají hlasy kuňky obecné (*Bombina bombina*) a ze vzácnějších obojživelníků tu žije i čolek velký (*Triturus cristatus*).

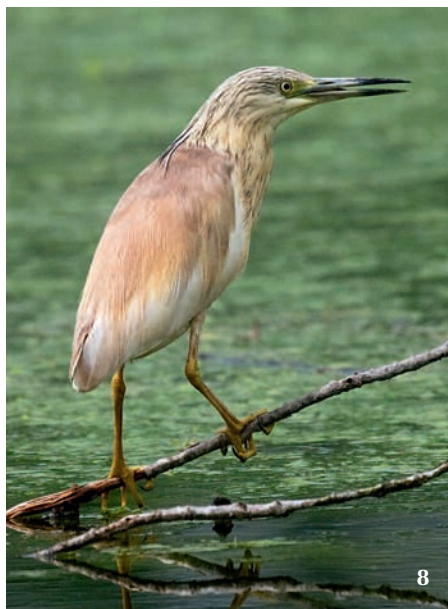
Z „vodních ptáků“ se pravidelně objevuje volavka popelavá (*Ardea cinerea*), která sice na rybnících nehnízdí, ale létá sem

lovit. Ve stále větších počtech tu potkáme i volavku bílou (*A. alba*, obr. na 3. str. obálky), v posledních letech i ve svatebních šatech a s projevy toku, což by mohlo dávat naději na zahníždění – donedávna jen jediné v ČR proběhlo právě na Třeboňsku v r. 1949; v r. 2019 bylo ale prokázáno hnízdění dvou párů na jižní Moravě. Nehnízdí zde ani soumravná volavka kvakoš noční (*Nycticorax nycticorax*, obr. 6), kterou lze nejčastěji pozorovat při vyhlížení kořisti ve vrbových porostech rybníka Láska. Vyskytnou se ale i mnohem vzácnější volavky – v. stříbřitá (*Egretta garzetta*), v. vlasatá (*Ardeola ralloides*, obr. 8) nebo kolpík bílý (*Platalea leucorodia*), hnízdící stejně jako kvakoš na sousedním Českokubějovicku. Téměř jistě se na lovu ryb objeví kormorán velký (*Phalacrocorax carbo*), jehož kolonie uměle udržované na přijatelném počtu kolem 150 párů se nacházejí na nedaleké Vitmanovské soustavě na rybnících Ženich a Starý Vdovec.

I staré dubové hráze mají specifickou avifaunu. Charakteristickým druhem je poměrně vzácný strakapoud prostřední (*Dendrocopos medius*), dosti vázaný právě na duby. Pozorovat se dají také další druhy šplhavců (Piciformes), žluna zelená (*Picus viridis*) a ž. šedá (*P. canus*), z blízkého lesa se často ozve datel černý (*Dryocopus martius*). Pomineme-li běžné dutinové hnízdiče, jako sýkory nebo brhlíka lesního (*Sitta europaea*), jehož obsazená dutina či budka se pozná podle otvoru vyzdřeného hlínou smíšenou se slinami, typickým pěvcem je i lejsk bělokrký (*Ficedula albicollis*), jehož sameček vypadá v černobílém šatu s bílým límečkem jako ženich ve fráčku. Čas od času se mezi nimi najde i blízký příbuzný lejsk černohlavý (*F. hypoleuca*). A protože zpravidla nenajde partnerku svého druhu, vytvoří někdy smíšený pár se samicí lejška bělokrkého. Mezi druhové křížení je v přírodě poměrně vzácné, v případě lejšků má jednu zvláštnost: jejich potomci, ale jen hybridní samice, jsou neplodné. S kříženci se na této lokalitě můžeme setkat též u vran, v. černé (*Corvus corone*) a v. šedé (*C. cornix*). Hybridy poznáme podle jiného poměru šedé a černé barvy, než má jeden z rodičů, vrána šedá. Vrány přilétají na rybníky často, aby si vybralý svůj desátek v podobě zlikvidovaných vajec, zpravidla kachních, jejichž skořápky se pak najdou na hrázích. A ještě jeden pěvec je pro dubové porosty charakteristický. Je jím žluva hajní (*Oriolus oriolus*), kterou ale z hustě olistěných korun spíše uslyšíme, než uvidíme, i když samci mají černo-žluté zbarvení.

Duby na hrázích nejsou důležité jen pro ptáky. Potěší i entomologa, protože ve starých osluněných a dosud živých dubech se vyvíjejí larvy našeho největšího tesaříka (v těle dosahuje délky i přes 5 cm), t. obrovského (*Cerambyx cerdo*). Jeho výletové otvory, jimiž v červnu až červenci dospělci vylézají, je možné v kmenech najít. Na trouchnivějších dutinách dubů je vázán také vzácný brouk, páchník hnědý (*Osmoderma barnabita*).

Zajímaví jsou i pěvci litorálních porostů. Rákosníkům, zvláště r. obecnému (*Acrocephalus scirpaceus*), postačí jen úzký pruh rákosu na návodní straně hráze. Tam se někdy dá i ze břehu vidět jeho hnízdo tvaru

8 Volavka vlasatá (*Ardeola ralloides*) je u nás velmi vzácným nehnízdícím druhem. Zde přímo na rybníku Láska. Snímek J. Ševčíka

hlubokého košíčku umně přivázané mezi několik stojících rákosových stébel. Vyznačuje se jednoduchým zpěvem, nápadným přísně dodržovaným taktem a vždy několikrát opakovaným motivem. Jako dobrá pomůcka k poznání může sloužit přepis znějící jako opakované „čtyři-čtyři-čtyři-tří-tří...“. Rákosník velký (*A. arundinaceus*) vyžaduje větší plochy rákosu či orobince, a proto jeho drsný hlas, transkribovaný jako „kare-kare-kit-kit...“ a připomínající skrohotání zelených skokanů (*Pelophylax sp.*), lze slyšet hlavně na Rodu (i odtud se zmínění skokani pravidelně ozývají). Z rákosin Rodu je často slyšet také dlouhé, občas přerušované monotónní cvrčení cvrčilk slavičkové (*Locustella luscinioides*), ozývající se i v noci. Na stéble vyčnívajícího rákosu můžeme pozorovat zpívajícího samce slavíka modráčka s krásnou modrou náprsenkou ozdobenou bílou „hvězdou“, tedy středoevropského poddruhu (*Luscinia svecica cyanecula*).

Se skupinou bahnáků je to o něco horší, přesto v r. 2021 zahníždil na rybníku Skutek pár pisily čáponohé (*Himantopus himantopus*), nezaměnitelný druh s neobyčejně dlouhými červenými nohama. Některým z rybníků ale může zůstat i v hnízdícím období spuštěný, pak na jeho bahnech lze pozorovat řadu dalších druhů bahnáků, nemluvě o tom, že v době výlovů jich bývá ještě mnohem více.

Je velice pravděpodobné, že se na Nadějské rybníční soustavě celoročně setkáme s orlem mořským (*Haliaeetus albicilla*, obr. 7 a na 4. str. obálky), naším největším a skutečně majestátním dravcem s rozpětím křídel přes 2,5 m. Hnízdí na vysokých stromech v sousedních lesích a lovit létá na rybníky. Nad nimi koncem zimy a v časném jaru páry za nápadných hlasových projevů i tokají. Mladí ptáci a neúspěšné páry mohou ale tokat až do léta. Je úchvatné sledovat, jak se ve velké výšce za hlasitého křiku na sebe spouští střemhlavými lety a nastavují proti sobě pařáty. Druh na Třeboňsku zahníždil po stoleté pauze způ-

sobené jeho vyhubením. A historie je to velmi zajímavá. Orli ze severní Evropy na Třeboňsku pravidelně zimovali, ale nehnízdili. Bylo zajištěno pravidelné příkrmování zimujících a protahujících orlů a německý chovatel Claus Fentzloff v letech 1978–85 za souhlasu orgánů ochrany přírody vypustil 9 ptáků odchovaných v zajetí (viz Živa 2019, 6: CXLIX). Už v letech 1984 a 1985 byla zaznamenána dvě neúspěšná hnízdění vypuštěných jedinců, pak ale začali hnízdit rovněž ptáci z divoké zimující populace, někdy v páru s vypuštěnými jedinci. Velikost současné třeboňské populace se pohybuje kolem 10–12 párů a orli mořští již obsadili celou republiku, dnes víme o 100–120 párech.

Z dalších dravců se zcela jistě setkáme s motákem pochopem (*Circus aeruginosus*), hnízdícím v rákosových a orobincových porostech, jedním z mála dravců, u nichž je zřetelný rozdíl ve zbarvení samce a samice (pohlavní dvojtvárnost). Stále přibývá dvou vzácných druhů, luňáka hnědého (*Milvus migrans*) a zvláště l. červeného (*M. milvus*), které poznáme podle vidličnatě vykrojeného ocasu.

Pokud vydržíme do večera, nebo přijdeme již za rozednění, zcela jistě zaslechne- me houkání až takřka strašidelné výkřiky běžného puštíka obecného (*Strix aluco*) a někdy i výra velkého (*Bubo bubo*). Budeme-li mít trochu štěstí, ozve se hlas sýce rousného (*Aegolius funereus*), připomínající houkání vlaku v dálce, nebo jemné pískání naší nejmenší sovy, kulíška nejmenšího (*Glaucidium passerinum*), které bychom sově ani nepřisuzovali.

A pokud nás Nadějská rybníční soustava již uspokojila, je možné se přesunout na již zmíněné Chlumskou nebo Vitmanovskou soustavu (u silnice torza zřejmě nejstarších dubů na Třeboňsku, pamatující snad již jejich zakládání), nebo na nepřeborné množství dalších pozoruhodných míst, např. Novořeckou hráz s přirozeně meandrující Starou řekou, „mokřadní srdce Třeboňska“, rašelinště Červené, Široké nebo Losí blato, či naopak na suché lokality vátých písků, např. Slepíčí vršek u obce Lužnice nebo písečný přesyp u Vlkova.

A jak se na Nadějské rybníky dostat?

Vlakem je to nejhodnější do vesnice Frahelž a odtud po červené turistické značce přímo na hráz mezi rybníky Rod a Naděje. Autem máme několik možností. Jednou z nich je opět vesnice Frahelž, do níž přijedeme odbočkou ze státní silnice č. 24 (Veselí nad Lužnicí – Třeboň) a zaparkujeme u železniční stanice. Druhou je nepřilíhající frekventovaná silnice z obce Klec (odbočka z Lomnice nad Lužnicí) směrem na Val. Za obcí zahrnou doleva k Penzionu u Kačerů a odtud cestou pokračující přímo na hráz rybníka Víra. Třetí možností je pokračovat po stejné silnici mezi rybníky (vlevo Láska a Měkký, vpravo Dobrá vůle, Skutek a Strakatý) ještě asi 0,5 km lesem k odbočce na lesní cestu doleva (kde zaparkujeme) a po ní už jdeme přímo na hráz mezi rybníky Rod a Naděje (z druhé strany než cestou z Frahelže).

Další informace k ornitologickým vycházkám najdete v kulérové příloze na str. CXXV–CXXVIII.